

ТЕХНІКИ ГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ

Бірюков М. Ю., асистент кафедри дизайну

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

Анотація. Графіка – самий масовий вид образотворчого мистецтва. Знаючи її закони, легше проникнути в таємниці художнього твору, зрозуміти його значимість і красу.

Ключові слова: графіка, образотворче мистецтво, художні твори, авторський друк, гравюра, пастель.

Аннотация. Бирюков М.Ю. Техники графического искусства и их особенности. Графика – самый массовый вид изобразительного искусства. Зная ее законы, легче проникнуть в тайны художественного творения, постичь его значимость и красоту.

Ключевые слова: графика, изобразительное искусство, художественные произведения, авторская печать, гравюра, пастель.

Annotation. Birukov M.U. Techniques of the graphic art and their peculiarities. Graphic arts are the most mass kind of fine arts. If you know its laws it is easier to penetrate into mysteries of work of art, to understand its concernment and beauty.

Key words: graphic arts, fine art, work of art, author's printing, gravure, pastel.

Постановка проблеми. Твори живопису й скульптури, як станкової, так і монументальної, унікальні, створюються в одному екземплярі. Графіка ж піддається різноманітним видам відтворення та пов'язана з поліграфічною справою. Графіка має величезну виховну роль, яка впливає на формування ідейно-політичних, моральних, естетичних поглядів та художній смак людей. Для того щоб розуміти та об'єктивно оцінювати твори графічного мистецтва, необхідно знати техніки графічного мистецтва та їх особливості.

В навчальних закладах мистецьких спеціальностей у процесі професійної підготовки дисципліна «малюнок» та різноманітні графічні техніки викладаються на всіх факультетах, тому що вони є основою всіх мистецьких дисциплін.

Ретельно художниками-педагогами розкриті окремі аспекти розвитку і формування графічних прийомів та навичок в мистецтві малюнка, що пов'язані з засвоєнням графічної грамоти та специфікою мови образотворчого мистецтва. Вони відображені в трудах П. П. Чистякова, О. М. Серова, М. М. Ростовцева, М. М. Волкова, В. С. Кузина, Г. Б. Смирнова тощо. Автори вважають, що деякою мірою графіка лежить в основі всіх образотворчих мистецтв. Оскільки «малюнком», лінійною точністю, замкнутим силуетом, «промальовуванням» повинні володіти – живопис, скульптура, декоративно-прикладне мистецтво тощо.

Мета статті – розповісти про деякі техніки графічного мистецтва та авторського друку, їх особливості. Згідно з метою були визначені наступні завдання: знайти та описати історичні факти і послідовність розвитку технік графічного мистецтва та авторського друку; розповісти про основні засоби графічної мови; розглянути деякі графічні техніки та види авторського друку на зразках творів відомих майстрів.

Стаття виконана за планом НДР ЛНУ ім. Т. Шевченка.

Результати дослідження.

Самостійним видом мистецтва графіка стала саме тоді, коли одержала можливість поширення, а точніше, коли в XV столітті була винайдена гравюра. Якщо до цього графіка обмежувалася лише галуззю малюнка, виконаного на пергаменті, тканині або на папері олівцем, пером, тушшю, вуглем, крейдою, сангіною або срібним штифтом, і часто служила лише підсобним матеріалом для подальшого створення живописних або скульптурних робіт, то з появою гравюри та різних видів друку вона знайшла переваги, які притягують художників, змушують їх звертатися саме до цього виду мистецтва. В XV, а потім в XVII столітті з'являються майстри, у творчості яких графіка займає велике місце. Серед перших імен варто назвати великого німецького художника XVI століття А. Дюрера та знаменитого голландського живописця XVII століття Рембрандта.

В мистецтві існувало багато шкіл і напрямків, у яких малюнок займав основне місце. Йому підкорялися всі інші засоби – колір, композиція, форма тощо. Один з найвидатніших майстрів малюнка у всій світовій історії мистецтва, французький художник Енгр вважав, що «Малюнок – це вища чесність мистецтва. Малювати зовсім не значить просто робити контури; малюнок не складається тільки з ліній. Малюнок – це ще й виразність, внутрішня форма, план та моделювання». Він наполягав на тому, що «Експресія в живопису вимагає дуже великого знання малюнка; вона не може бути виражена поза абсолютною точністю. Схопити її приблизно – це значить втратити її... Досягти цієї граничної точності можна тільки за допомогою самого повного знання малюнка. Тому майстри експресії серед художників нового часу були великими малювальниками» [1, с. 56, 59].

Порівнюючи твори живопису, скульптури й графіки, ми відразу виявимо, у чому різниця між ними. Живопис має повноту колірною багатства світу, вона відтворює предмети, образи людей і дії у всій яскравості колірних відносин, скульптура має у своєму розпорядженні об'єми, володіє пластичним багатством, тривимірністю. Графіка не має прерогативи цих видів мистецтв. Але графіка – повноцінний вид мистецтва, вона не ставить мети суперництва з живописом. Розгортаючись, як і живопис, на площині (правда, не полотна, а паперу), твори графічного мистецтва будуються на ритмічних відносинах ліній і плям, що існують у реальному житті. Графіка як би відмовляється від різноманіття кольорів, відзначаючи тільки більше темне й більше світле. Особливе значення в графіці мають силуети предметів і фігур, на яких нерідко ґрунтується вся внутрішня виразність твору. Художники-графіки використовують повтори тих самих ліній або плям різної сили, розташовуючи їх у різних частинах аркуша. Хоча графіка по праву оперує чорним і білим, але разом з тим їй доступно й барвиста розмаїтість, яку вона передає шляхом з'єднання різної сили чорних і білих плям, показуючи їхні поступові переходи або різкі контрасти. Пляма й лінія лежать в основі графічної мови, ними

створюються художні ефекти, з їхньою допомогою вдається художникові-графікові передати й суть дії, і потрібний настрій, і свою оцінку явищ і характерів.

Не випадково у художніх вузах дисципліна «малюнок» викладається на всіх факультетах. Він становить основу основ професійної майстерності художника. Але не тільки академічний, навчальний малюнок, з його точністю деталей, з вірністю й доскональністю у вивченні натури, становить те, що прийнято вважати самостійною галуззю графічного мистецтва – існує багато цікавих манер та технік графічного мистецтва [2].

На аудиторних заняттях вдосконалюється знання живих форм і руху, уміння зображувати людей і предмети в будь-яких положеннях, з будь-яких точок зору. Однак, розглядаючи зараз академічні «штудії» таких чудових графіків, як, наприклад, Врубель і Серов, дивлячись на холоднуваті, повні аналітичного пафосу – але не більше! – аркуші, ми не впізнаємо в них цих художників. Академічний малюнок – перший етап мистецтва, через який необхідно пройти, але до якого не повертаються. Ставши зрілими художниками, опанувавши свою справу, знайшовши свою тему, свій почерк у мистецтві, художники вже не мають потреби в навчальній досконалості – вона лягла в основу їхньої майстерності, вона дала їм право на пропуски подробиць, на паузи, на те, що становить зміст і чарівність самостійного, так названого вільного малюнка.

Мистецтво вільного малюнка – мистецтво недовомовленості, більше переконливої, ніж сотні слів. Однієї лінії, одного штриха досить іноді великому художникові, щоб схвилювати наше серце. Приклад подібних творів – малюнки великого російського художника В. А. Серова. В експозиції Третьяковської галереї зберігається легкий начерк Серова – сухорлява жінка з темною копицею волосся – знаменита балерина Тамара Карсавіна. Здавалося б, художник зобразив так мало – силует фігури, різкий, примхливий поворот, дві – три лінії позначили руки й глибокий виріз плаття, дві – три лінії окреслили стать, тінь від вій, стрілу брови. Але ці кілька гнучких ліній говорять нашому серцю про такі поетичні глибини, які ніколи не розкрилися б в академічному малюнку. Відчуття швидкості, легкості рухів руки художника передають глядачеві швидкість рухів балерини, її рухливість, її легкість. Є в цій жінці зачарування, ніжність, і ми їх відчуваємо, ми бачимо їх у малюнку, у декількох лініях, зроблених рукою майстра. Серов сказав у них все, що хотів сказати про красу, про жіночність. Серову знадобилося для цього кілька штрихів і плям, тому що безпомилкове знання натури дозволило йому побачити тільки саме головне, тільки те, що потрібно. Малюнки графітом В. А. Серова являють собою калейдоскоп різних прийомів застосування цього матеріалу. У його численних роботах ми бачимо все нові й нові різноманітні якості лінійного, лінійно-штрихового й тонально-живописного плану. Серов артистично володів технікою малюнка, добре розумів властивості й можливості графіту для створення різноманітних по стилю малюнків. Репін, Врубель, Малявін,

Шишкін, Васильєв й інші майстри залишили нам велику спадщину малюнків у цьому матеріалі.

Нерідко глядачі радіють «зробленості» речі, вони із задоволенням розглядають кожну складку й зморщечку, зображену на аркуші, вони захоплюються докладним описом. Але ще більшу радість дає глядачеві темпераментний начерк майстра, позбавлений подробиць, повний трепету самого життя. Ми бачимо в такому начерку справжню майстерність, бачимо вже не результат вивчення природи, а її розуміння та її розкриття.

Чарівність швидкого малюнка ще й у тім, що ми впізнаємо в кожному з них руку, почерк улюбленого художника. М'які, але точні, як цифри в математичній формулі, лінії малюнків Серова, тремтливі плями нервових малюнків Врубеля, що течуть і зникають, контури ескізів і швидких начерків з природи – знаменитого французького скульптора Родена. Вони говорять не тільки про те, що зображено, але й про самого художника, про його хвилювання, про його стан, про його індивідуальне сприйняття світу, про його творчу манеру. Вільний малюнок дає нам можливість прилучитися до внутрішнього світу художника, як би стати свідком створення твору мистецтва.

Графіці, як ілюстрованій так і станковій, доступно вести розповідь, поступово розкривати тему, всебічно висвітлювати її. Художники-графіки створюють цілі альбоми гравюр або малюнків, присвячених обраній темі, вони працюють над серіями, у яких окремі аркуші зв'язані між собою тематичною єдністю. Ця можливість присвятити одній темі безліч різних композицій, подивитися тему з усіх боків, проаналізувати її послідовно в багатьох епізодах, серійність – притаманність графіки, властива з усіх образотворчих мистецтв її однієї.

З розмахом поліграфічної справи розширювалися можливості графіки. Якщо самі старі види гравюри – гравюра на дереві й металі – давали можливість лише невеликого тиражу, то винахід літографії, а потім різних видів репродукції відкрив перед графікою перспективи тисячних, мільйонних тиражів. Але значення гравюри сьогодні не менше, ніж було колись. Оскільки офортний відбиток, гравюра на дереві, ліногравюра володіють перевагою перед репродукцією – в кожному відбитку, нехай невеликого тиражу, вони передають нам відчуття процесу творчості при створенні твору мистецтва. У кожному відбитку офорта або ліногравюри, у кожному екземплярі гравюри на дереві – слід руки майстра, живий його дотик. Мати у себе вдома гравюру – значить мати оригінал, який практично нічим не уступає тому відбитку, що зберігається в музеї або у автора.

Художників завжди приваблює і буде приваблювати до себе гравюра. Робота в різних видах гравюри є справжня школа образотворчої майстерності художника-графіка. Про важливу історичну роль гравюри неперевершено сказав Е. Делакруа: «Гравюра є в дійсності не що інше, як переклад, тобто мистецтво переносити ідею, виражену в одному мистецтві, в інше, подібно тому, як перекладач робить це із книгою, що написана чужою мовою і яку він

переводить на свою мову. Існує своєрідність мови гравера – і тут саме й проявляється його геніальність, яка складається не тільки в тім, щоб наслідувати за допомогою засобів свого мистецтва ефекти живопису, які є чужою мовою: він володіє, якщо можна так виразитися, своєю мовою, що додає особливий відбиток на його роботи й дозволяє в точній передачі речі, який він наслідує, виявитися його власному почуттю» [3, с. 481].

Сам вибір того або іншого виду гравюри для художника-графіка – питання творче, пов'язане з тим, як він уявляє собі рішення теми, що його схвилювала, як він хотів би її інтерпретувати, тому що в самій мові кожного з видів гравюри закладені свої виразні можливості. Відповідно до цього художники вибирають для втілення задумів офорт, ліногравюру, гравюру на дереві або літографію, хоча у кожного значного художника-графіка, як правило, є улюблений вид гравюри, якому він віддає перевагу, тому що саме в ньому щонайкраще художник виражає свої думки й настрої. Величезне значення при створенні гравюри має процес друкування, тобто перенесення зображення на відбиток, а для гравюри на металі – процес травлення, проміжний між створенням зображення на дошці й друкуванням.

Художні цінності гравюри, її якість, її краса визначається тим, якої глибини штриха домагається художник при травленні, як накладає на дошку фарбу, як потім знімає її зі світлих місць зображення, на якому папері й під яким пресом він друкує гравюру. Техніка гравюри дуже складна, вимагає й зусилля, і досвіду, і особливого почуття матеріалу. Пояснюючи свою відданість цьому мистецтву, один з найкращих російських сучасних графіків – Г. П. Остроумова-Лебедева писала: «Я ціную в цьому мистецтві неймовірну гостроту і короткість вираження, її не багатослівність і завдяки цьому сугубо гостроту й виразність. Ціную... нещадну визначеність і чіткість ліній» [4, с. 79].

Визначеність, чіткість, точність – ось риси гравюри, що надають їй стислість. Ця стислість – результат величезної попередньої роботи. Сотні малюнків, десятки ескізів робить художник, перш ніж взятися за різець і дошку. Адже мистецтво гравюри не знає виправлень: те, що вирізано, буде надруковано. Особливо важка техніка кольорової гравюри, заснована на тім, що малюнок вирізається на декількох дерев'яних дошках, по кількості потрібних кольорів, потім дошки покриваються різними фарбами й на них послідовно накладається відбиток. В техніці дерев'яної кольорової гравюри працювала більшість великих японських граверів кінця XVIII – початку XIX століття: Утамаро, Сяраку, Хіросіге, Хокусай та інші. Вони досягали унікальних ефектів кольорового друку, вирізуючи малюнок на декількох десятках дощок, перетворюючи свої роботи в шедеври, які нічим не уступали по багатству колірним відтінкам живопису. Але не тільки кольорова гравюра має такі можливості, в графічному мистецтві є декілька технік, які по самому матеріалу й засобам виконання займають посереднє місце між графікою й живописом. Це кольорові олівці, акварель і гуаш (гризаль), пастель – малюнок кольоровими крейдами тощо.

Мистецтво пастелі володіє такою ж самою, як акварель, камерністю й так само відрізняється від живопису самим застосуванням кольору. Але якщо кольори в акварельних малюнках розмиті, прозорі, то в пастелі вони бувають густіші й щільніші, а іноді легші. Разом з тим пастель, особливо сучасна, найчастіше зберігає штрих, рух руки художника, вона як би розцвічує малюнок, не переслідуючи мети точної передачі реальних кольорних відносин.

Самі ранні відомості про застосування техніки пастелі в малюнку дав Джованні Паоло Ломатцо. У трактаті про живопис, описуючи цей вид малювання, він розповідає, що Леонардо да Вінчі до Таємної вечери робив малюнки чорним і червоним матеріалами (сангіною), додаючи до них кольорові крейди [5, с. 78].

В Італії цю техніку застосовували: Ф. Бароччі, Гвидо Рені, учні Леонардо да Вінчі – Больграффіо, Бернардино Луїні. Пізніше у Франції пастеллю малювали Ватто, Лебрен, Шарден, Дега, Ренуар, у Росії – О. Кипренський, М. Врубель, В. Серов, З. Серебрякова тощо.

Чудовим майстром пастелі був французький художник Едгар Дега, кілька кращих робіт якого зберігаються в Москві, у Державному музеї образотворчих мистецтв імені А. С. Пушкіна. Різкими та насиченими кольоровими штрихами малює Дега примхливу групу зібраних разом, зображених по пояс танцівниць. Художник не прагне тут створити портрети та розповісти глядачеві докладно про цих жінок. Рух зігнутих рук, вигнутих торсів підкреслюється незвичайним сапфірним тоном синьої пастелі, що світиться зсередини, не стільки розфарбованим одягом танцівниць, скільки живучої самостійно. Проникливий малюнок Дега, що оголює незграбність танцівниць, ніби входить у суперечність із таємничою красою кольорного рішення композиції. Але саме це протиріччя вигляду жінок і дорогоцінного кольору, їхнє з'єднання, викликає хвилювання у глядачів. Самі танцівниці звичайні, але в танці, під театральним прожектором, в очах художника вони прекрасні й чарівні, як саме мистецтво.

Висновки. Підсумовуючи все вищесказане про характер і властивості графіки, варто підкреслити дуже тонку й складну структуру графічної мови, що виникає в результаті багатства відтінків, найніжніших переходів і градації світла та тіні, білого й темного, а як наслідок має максимальне узагальнення, строгість та лаконізм форм. Естетична насолода, що ми отримуємо, розглядаючи твори графічного мистецтва, багато в чому відрізняється від того, що відчуваємо ми, дивлячись на живописну картину або скульптуру. Зрозуміти красу, особливу звабливість і виразність малюнка або гравюри, це значить побачити, як через багатство або лаконізм, через стислість або складність художньої форми, мови й специфічних засобів художник-графік досягає воістину величезної виразності й часто великої справжньої монументальності у створенні вражаючого художнього образу, незважаючи часом на дуже маленький розмір творів. Перспективами подальших розробок даних цієї статті є використання на практиці основних засобів графічної мови,

графічних технік та видів авторського друку, враховуючі їх особливості у процесі формування художнього смаку у студентів мистецьких спеціальностей у процесі професійної підготовки.

Література:

1. Энгр об искусстве. – М.: Изд. Академии художеств СССР, 1962.
2. Бірюков М. Ю. Техніка графіки. Методичний посібник для вчителів і керівників гуртків образотворчого мистецтва та викладачів і студентів мистецьких спеціальностей. – Луганськ: СПД Резніков В. С., 2008.
3. Делакруа Э. Дневник. – М.: Искусство, 1950.
4. Виноградова Е. К. Советская современная графика. – М.: Знание, 1961.
5. Материалы и техники рисунка. (Учебное пособие для художественных вузов). /Под ред. М. С. Копейкина. – М.: Изобразительное искусство, 1983.

Надійшла до редакції 19.03.2009